

Deugdelijk uurtje of historisch moment?

Het oeuvre van Jozef Simons

ELKE BREMS

Dienstbaarheid

Het 'succesduiveltje lag nooit in Jozef Simons' betrachtingen' schreef Louis Sourie in zijn monografie over de auteur uit 1947, een jaar voor diens dood. En gelukkig maar, want echt succesvol is Jozef Simons als schrijver nooit geweest, toch niet bij de literatuurcritici. Toen al, in 1947, bekloeg de monograaf zich over de geringe literair-kritische aandacht die Simons voor zijn oeuvre kreeg en dat refrein weerklinkt in haast elke tekst die over Simons gepubliceerd werd/wordt. Vaak wordt dat gebrek aan erkenning geweten aan de lage status van de streekliteratuur, het hokje waarbinnen Simons' werk meestal wordt gestopt. Ook dat is immers schering en inslag in de bijdragen over Jozef Simons: zowel het label als het protest tegen het label van regionalistische auteur. Volgens Sourie zal de 'toekomst (...) op het onhoudbare van dergelijke geboorneerde standpunten wijzen'.¹

Het belang van Jozef Simons' werk wordt door zijn vurige verdedigers zeker niet steeds in een literaire context geduid, maar vaak ook in een politieke. Zo schreef Marcel Verheecke in 1963 in zijn biografie van Jozef Simons dat zijn boek als voornaamste opzet had 'tegenover deze helaas te vroeg overleden volksschrijver de dankschuld te vereffenen waarop hij, door zijn leven en werk in dienst van zijn volk, tenvolle recht heeft verworven'.²

¹ Sourie, *Jozef Simons*, p. 17.

² Verheecke, *Jozef Simons*, p. 7.

Ook De Voght, bijvoorbeeld, prees Jozef Simons' 'christelijke dienstbaarheid (...) ten goede van zijn volk'.³

Dienstbaarheid als een criterium voor literatuurbeoordeling valt wellicht onder te brengen bij het ruimere begrip 'engagement'. Het is zelden een populair argument bij de beoordeling van een roman: literatuur die zich ten dienste stelt van een idee of ideaal wordt in de 20ste en 21ste eeuw niet tot de literaire canon gerekend, waar immers het paradigma van de autonomie van de kunst overheerst. Slechts zelden heeft de canon echter het laatste woord en het is intrigerend om de insluitings- en uitsluitingsmechanismes ervan aan het licht te brengen, evenals de vele pogingen om er allerlei ten onrechte veronachtzaamde auteurs aan toe te voegen. Deze bijdrage wil geen soortgelijke poging ondernemen om Jozef Simons te canoniseren, wel om zijn oeuvre te karakteriseren en kritisch te lezen.

Jozef Simons

Jozef Simons werd in 1888 in Oelegem in de Kempen geboren. Hij studeerde handelswetenschappen in Antwerpen en veel later kunstgeschiedenis in Leuven. Op zijn negentiende werd hij huisleraar bij een adellijke familie. Die baan bleef hij uitoefenen tot 1923, weliswaar onderbroken door de Eerste Wereldoorlog toen hij eerst als kanonnier aan het IJzerfront vocht en ten slotte als tolk voor het Britse leger werkte. Tussen 1923 en 1932 was hij actief als redacteur voor de Belgische Boerenbond in Leuven. Hij eindigde zijn loopbaan bij uitgeverij J. Van Mierlo-Proost in Turnhout. Een uitgebreid en heel persoonlijk relaas van Simons' leven is te lezen in het al genoemde merkwaardige boek *Jozef Simons* van Marcel Verheecke, dat voor een groot deel gebaseerd is op gesprekken die de auteur had met mensen die Simons gekend hadden. Het is een boek dat uitgebreid ingaat op de meest uiteenlopende aspecten van Simons' leven. Zo krijg je zowel een analyse van zijn schoolrapporten als een analyse van de redenen waarom Simons flamingant is geworden.

In 1963 werden naar aanleiding van de 'vijftiende verjaardag van het overlijden van de schrijver en de vijfenzeventigste van zijn geboorte' de driedelige *Verzamelde werken* van Jozef Simons uitgegeven door zijn toen vierentwintigjarige zoon Ludo Simons, de latere hoogleraar boek- en bibliotheekwetenschap en conservator van het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven in Antwerpen (nu Letterenhuis). In het voorwoord zegt Simons dat hij

³ De Voght, *Jozef Simons*, p. 26.

de ‘uiteraard tijdgebonden reisverhalen, de folkloristische volks- en kindervertellingen (en) de oorlogsverhalen’ heeft weggelaten. Blijven over: een eerste deel met vier verhalenbundels (*Een sant in zijn land*, *Mastetoppen*, *De laatste fles* en *Harslucht*), een tweede deel met de roman *Eer Vlaanderen vergaat* en de verzamelde gedichten en liederen *Bonte Garve*, en een derde deel met vier kortere romans (*Bonifacius Suikerbuik*, *Victor Ceuleman*, *Dientje Goris* en *Willy Branders*). Al dat werk schreef Jozef Simons op een tijdsspanne van 25 jaar, tussen 1912 en 1937.

Verhalen

Het eerste deel bevat in totaal 38 verhalen, die tijdens Simons’ leven gebundeld werden in steeds wisselende samenstellingen. In zijn korte toelichting bij de uitgave van het verzameld werk noemt Ludo Simons deze verhalen het ‘Kempisch’ werk van de auteur omdat het geschreven is ‘vanuit een diepe en milde liefde voor het volk van de Kempen’ en omdat er de ‘hele Kempen van vóór 1940 in weerspiegeld is’.⁴ Tegelijk wijst Ludo Simons erop dat die Kempen soms slechts een ‘toevallige behuizing’ zijn voor de verhalen. Filip de Pillecyn – een frontkameraad van Simons – schreef in 1919 over Simons’ verhalen en novellen: ‘Jef Simons is geen hoogvlieger; de bergtoppen van de aller-verhevenste psychologie bekoren hem niet. Hij is doodeenvoudig een verteller (...) Daar is raakheid en leven, en soms toch zo’n humor van de echte goede soort’.⁵ In een gesprek met Verheecke, vulde De Pillecyn die toenmalige bedenkingen bij het werk van zijn vriend aan: ‘Het blijft trouwens een open vraag of Simons met zijn werk wel ooit een zuivere kunstbeoordeling gehad heeft. Toen hij begon te schrijven, werd er sinds jaren geklaagd dat de volksbibliotheken zo moeilijk te voorzien waren. Om die nood te lenigen, kon er dan ook wel geen beter werk aangeschaft worden dan zijn novellebundels. Wat niet wil zeggen dat ook de ‘geletterden’ geen deugdelijk uurtje bij zijn werk kunnen doorbrengen’.⁶ Wie vandaag de verhalen van Jozef Simons leest, komt tot de vaststelling dat ze niet veel voorstellen: vanuit een modern standpunt is hun literaire karakter, zowel qua stijl, als qua plot erg beperkt. Het is zoeken naar meerduidigheid, er is geen bijzondere vertelvorm, geen origineel beeldend taalgebruik, geen complexe verhaalstructuur, geen opvallende stijl. Andere functies die literatuur kan vervullen zijn

⁴ Simons, *Verzamelde werken I*, p. 5.

⁵ Geciteerd in Verheecke, *Jozef Simons*, p. 202. De uitspraak komt uit een artikel van Filip de Pillecyn uit *De Standaard* van 28 december 1919.

⁶ Verheecke, *Jozef Simons*, p. 201-202.

wel aanwezig. Zo zegt Korsten: ‘Literatuur is een belangrijke bron voor wie mensenkennis wil opdoen, of culturele kennis, of historische kennis’.⁷ De kennis in de verhalen van Jozef Simons is van volkskundige aard: de tekening van het Vlaamse dorpsleven aan het begin van de twintigste eeuw is wellicht niet opzienbarend, maar wel informatief en aanschouwelijk. Simons situeert zijn verhalen voornamelijk in Kempische dorpjes en beperkt zich qua personages vooral tot de kleine burgerij: geestelijken, onderwijzers, dokters, burgemeesters, brouwers, herbergiers. Het is dan ook over hun levenswijze, hun normen en waarden dat je als lezer van Simons’ verhalen een beeld krijgt, de fictionalisering in acht genomen uiteraard. Boeren en adel komen er veel minder in voor.

In *Over Literatuur* noemt Van Luxemburg nog een tweede functie van literatuur die in deze verhalen aanwezig is: ‘Literatuur kan dienen ter ontspanning of genoegens’. Bij Simons gaat het dan niet om een actief esthetisch genoegens, ‘een tekstplezier waarbij men plezier beleeft aan het volgen en uitzoeken van de omwegen en indirectheid van de tekst’, maar wel om ‘loutere ontspanning’.⁸ Het vermaak schuilt in de typetjes, de naïviteit. Sommige verhalen zijn uitgewerkte moppen, zoals bijvoorbeeld het amusante ‘De zeven hoofdzonden’. Daarin komt een dorpspastoor zijn beklag doen bij de deken omdat in zijn parochie ‘de zonden wemelen (...) als drekvliegen op een stapel vuilnis, en bovenop de mesthoop bloeien de zeven hoofdzonden als reusachtige pissebloemen...’.⁹ Daarop volgt een beschrijving van de manier waarop de dorpingen de zeven hoofdzonden bedrijven, telkens eindigend op een pointe. Hoewel van Simons’ werk vaak wordt gezegd dat het zuiver realistisch is, berust dit verhaal voornamelijk op de stijlfiguur van de hyperbool (de zeven hoofdzonden die gelinkt worden aan *practical jokes* van de parochianen). Het dorp – door de pastoor Sodom en Gomorra genoemd – heet Oemelegoem. Die naamgeving alleen al duidt op het expliciete fictieve karakter van de verhalen. Ook elders past Simons dat procedé toe. Het verhaal ‘De zeven hoofdzonden’ komt uit de bundel *De laatste fles*. In de verhalen uit die bundel zijn de personages allemaal kerkelijken of geestelijken: vicarissen, dekens, kosters, pastoors, kapelannen. Er wordt met hen gespot – zo zijn de meesten van hen stevige drinkers met een goed gevulde wijnkelder – maar het blijft mild. Wanneer enkele jaren later Gerard Walschap dorpspastoors afschildert, zijn dat niet zozeer folkloristische figuren, maar vertegenwoordigers van een drukkende christelijke zedenleer. Daarvan is bij Simons geen sprake.

⁷ Korsten, *Lessen in literatuur*, p. 8.

⁸ Van Luxemburg, *Over Literatuur*, p. 26-27.

⁹ Simons, *Verzamelde werken I*, p. 371.

In zijn werk vinden we geregeld de techniek van het ingebedde verhaal, wat met zich meebrengt dat hij heel wat vertellers ten tonele voert. Dat kan gaan van een poppenkastspeler van een reizend circus, die zijn avonturen via de poppen vertelt, tot een vriend die op café een oude vriend tegenkomt die hem zijn levensverhaal vertelt. Zo komt ‘vertellen’ naar voren als een belangrijk tijdverdrijf in het dorpse Vlaanderen. Tegelijk benadrukt deze techniek het verhaalkarakter van deze schetsen, en doet het afbreuk aan het realistische gehalte. Opvallend is dat Simons nauwelijks gebruik maakt van dialect. Hier en daar, om de *couleur locale* te verhogen komt er eens een uitroep tussen als ‘Sezes van Maderietje!’. In een brief aan Lambert Swerts – voor wie hij blijken zijn correspondentie een soort literaire coach was – schreef hij: ‘Van dialect houd ik wel, doch enkel in het dialoog – niet in den loop van uw eigen verhaal – en dan nog met mate toegepast.’¹⁰

Hoewel sommige verhalen nauwelijks meer zijn dan schetsen, zijn anderen, zoals ‘Een sant in zijn land’, ‘Rouwkoop’, ‘Gebroken geluk’, ‘De laatste fles’, ‘De verrader’, ‘De strooptocht’, ‘De zeven hoofdzonden’ en ‘Leve Borms’ interessantere lectuur: de personages kennen een evolutie en er is een complexere plot. Een opvallend verhaal in dit vroege oeuvre is ‘De Danstent’. Het wordt nu gerekend tot Simons’ beste werk, hoewel het voor die tijd behoorlijk gewaagd was: in *Boekengids* werd het bedacht met quoterings III (voorbehouden lectuur). Op 17 februari 1922 schreef Simons aan Eugène de Bock:

‘De tweede uitgave van “Mastentoppen” blijft lang achterwege, eenerzijds omdat Joris Lannoo zijn drukkerij aan ’t vergrooten is, anderzijds ook omdat hij uit den bundel “De Danstent” zou willen weren. Nu herinner ik mij heel wel dat U van de rest niets moest hebben en juist van “De Danstent” wél. Zoodat ik maar best zal doen “Mastent.” zonder “Danst.” bij Lannoo te laten verschijnen en U – indien U er nog voor te vinden zijt – de tweede uitgave van “De Danstent” aan te bieden.’¹¹

Streekliteratuur

In het boek *Sources of Regionalism* noemen Van Santvoort e.a. regionalisme ‘a form of resistance to the social alienation resulting from industrialisation’.¹² Het mag dan ook niet verbazen dat de periode rond de Eerste Wereldoorlog

¹⁰ Brief van 4 september 1930, AMVC-Letterenhuis (S6225).

¹¹ Brief in het AMVC-Letterenhuis (S6225).

¹² Van Santvoort, *Sources of Regionalism*, p. 14.

en het interbellum een opstoot van regionalisme kende: de sneltreinvaart waarmee ‘het moderne’ binnendenderde, riep veel weerstand op. Dirk de Geest e.a. noemen dat als één van de belangrijkste kenmerken van streekliteratuur: ‘On the one hand, this is a type of text in which many social questions are dealt with; in particular the problem of modernity and its attendant changes, both for society and for the individual, forms a common thread through the whole corpus.’¹³ Bij Jozef Simons is die clash tussen het traditionele platteland en het moderne onder meer aanwezig in de tegenstelling tussen stad en platteland. Zo treedt er in het verhaal ‘De laatste rit’ een dokter Van Bellingen op, die van de Kempen naar Brussel getrokken is en daar een bloeiende dokterspraktijk uitbaat. Als hij wordt opgeroepen door een patiënt in zijn geboortestreek, ontmoet hij er zijn jeugdliefde en hij bezoekt de jaarlijkse meikermis. Dat wekt zijn heimwee naar het landelijke, eenvoudige leven, dat in schril contrast staat met het luxueuze stadsleventje dat hij nu leidt. Het contrast wordt door Simons uitgewerkt in twee vrouwenfiguren. Irma, Van Bellingens jeugdliefde, is zwanger van haar vijfde kind, terwijl Songée, zijn echtgenote, geen kinderen wil: ‘Nous ne sommes pas des lapins’.¹⁴ De natuurlijke vruchtbaarheid van het landleven wordt zo tegenover het dorre stadsleven gesteld. Behoudsgezindheid voert de boventoon: zo haalt zelfs de lezer opgelucht adem als in het verhaal ‘Rouwkoop’ de boer zijn oude os niet inruilt voor een nieuw paard. De Geest e.a. noemen streekliteratuur ‘one of the many segments in our culture that is more directed to the furtherance of certain traditions and conventions than their radical disruption and destruction’.¹⁵ Ook bij Simons worden door de alwetende verteller, die het normatieve centrum van de verhalen is, traditie en conventie als positief en het doorbreken daarvan als negatief voorgesteld.

Ook de Eerste Wereldoorlog, met zijn vernietigende technologie, is in Simons’ verhalen uitdrukkelijk aanwezig als een ‘moderne’ verstoring van het rustige landleven. Zo wordt de confrontatie tussen dorpelingen en de ulanen wreed geschetst in het verhaal ‘De zadel’. De Eerste Wereldoorlog is in die verhalen geen politiek onderwerp, in tegenstelling tot bijvoorbeeld in de roman *Eer Vlaanderen vergaat*, maar een voorbeeld van ‘radical disruption and destruction’ van het traditionele Vlaamse dorpsleven.

Een tweede kenmerk dat De Geest e.a. noemen is dat ‘(r)eligious and moral values also form a central theme in a great many stories and novels’. Bij Simons vormen deze waarden het vaste kader waarin de verhalen zich afspe-

¹³ De Geest, ‘The Case of Regional Literature’, p. 98.

¹⁴ Simons, *Verzamelde werken I*, p. 103.

¹⁵ De Geest, ‘The Case of Regional Literature’, p. 98.

len. Ze worden niet geformuleerd, maar bepalen de afloop van de verhalen en het gedrag van de personages: ondanks het schalkse, Tijl Uilenspieghelachtige karakter van heel wat personages (ook geestelijken), vormen de katholieke waarden de onwrikbare context van alle gebeurtenissen. Dat merk je vooral aan het einde van de verhalen: als de personages tijdens het verhaal een moreel dwaalspoor lijken te bewandelen (hoogmoed, ontucht, jaloezie enz.), dan wordt dat op het einde rechtgezet doordat ze tot inzicht komen en hun lot aanvaarden. Zo moet de ambitieuze en trotse Theo uit 'Sant in eigen land' aan het einde toch inzien dat 'het beperkte arbeidsveld waarin de omstandigheden hem hebben teruggebracht' hem de kans biedt om 'het goede zaad te zaaien'. Hij 'is geworden een zegen voor het dorp, een raadsman voor oud en jong, een sant in zijn land'.¹⁶

Tot slot vermelden De Geest e.a. 'the "encyclopaedic" function of this type of literature: through the story and the characters a region is presented down to its smallest detail'.¹⁷ Deze encyclopedische functie is zeker ook relevant voor het werk van Jozef Simons. Hoewel niet alle dorpen echt bestaan (al kan Oemelegoem bijvoorbeeld verwijzen naar Simons' geboortedorp Oelegem) en het niet bulkt van de plaatsnamen in Simons' werk, is er toch veel aandacht voor plaatselijke flora en fauna, lokale gebruiken, beschrijvingen van woningen, dorpskernen, boerderijen enz. Voorwerpen met namen als 'baardbranderke' (kort stenen pijpje) of 'koeketel' verwijzen naar een leefwereld die de onze niet meer is. In een speciaal nummer van *Spiegel der Letteren* gewijd aan streekliteratuur lezen we:

Het blijkt inderdaad dat een nauwgezette geografische situering – zij het niet telkens op dezelfde overvloedige en gedetailleerde wijze – in het onderzochte corpus bijdraagt tot een consistentie in de ruimte. Minstens even belangrijk als die objectieve geografische oriëntatie is echter de 'retoriek van het regionale' die daarbij functioneel wordt aangewend. Regionaliteit wordt daardoor in de eerste plaats verbonden met vertrouwdheid en herkenbaarheid, maar tegelijk ook met uniciteit en specificiteit. Daaruit resulteert een paradoxale leeservaring: aan de ene kant wordt de lezer in iedere streekroman geconfronteerd met een soort van vreemd, 'exotisch' landschap dat vooral unieke trekken zou vertonen – die via de verwijzing naar lokale toponiemen, een eigen geschiedenis en eigen gebruiken wordt onderstreept –, maar aan de andere kant ondervindt hij of zij nauwelijks problemen om zich die zoveelste 'unieke' ruimte eigen te maken. Dat hangt enerzijds samen met de toon van vertrouwdheid die door de verteller (als

¹⁶ Jozef Simons, *Verzamelde werken I*, p. 33.

¹⁷ De Geest, 'The Case of Regional Literature', p. 98.

ervaringsdeskundige, maar ook als gids naar de lezer toe) wordt gehanteerd, en anderzijds met de vaststelling dat die lokale informatie bij nader inzien berust op een meer algemeen repertoire van elementen, topoi en motieven, dat binnen het genre van de streekliteratuur permanent wordt aangewend, hernomen én gevarieerd'.¹⁸

Die paradoxale leeservaring is ook bij het lezen van Simons' verhalen aanwezig: de lezer is vertrouwd met het repertoire van de streekliteratuur en, in bredere zin, de narratieve representatie van het Vlaamse dorpsleven. Niet enkel verhalen, maar ook films en televisieseries (denk aan televisiesuccessen als 'Terug naar Oosterdonk' of 'Stille Waters') houden de vertrouwdheid met het repertoire ook nu nog in stand. Daarnaast wordt een gedetailleerd, lokaal en particulier beeld geschetst van het dorpsleven dat niet te verenigen is met 'hier' en 'nu', maar met 'ginds' en 'toen'.

Wat Jozef Simons' streekverhalen in sommige opzichten doet afwijken van de 'gemiddelde streekliteratuur' is zijn politieke overtuiging die in een aantal verhalen doorklinkt. Zo is er de vreemde parabel 'Sursum Corda', waarin de hoofdpersonages Don Quichotte en Sancho Panza met een vliegtuig uit de hemel naar Vlaanderen reizen om in een schoollokaal in een dorp 'nabij de Scheldestad' een 'grote Vlaamse meeting' bij te wonen. Het eindigt met een idealistische Don Quichotte die treurt dat 'de mensen niet zijn geest, maar die van de bekrompen schildknaap Sancho hadden overgeërfd',¹⁹ waardoor Vlaanderen maar niet ontvoegd raakt.

Minder tendentieus, en daardoor leesbaarder, is het verhaal van 'De peperkoek', waarbij een adellijke familie een grote blunder begaat omdat ze het Nederlands nauwelijks meester zijn. Taalkwesties komen wel vaker aan bod in deze verhalen en de potsierlijke houding van de Franstalige adel is daarbij het dankbaarste mikpunt van spot (bijvoorbeeld in 'De geschelpde duiver'). Anders van toon is het verhaal 'De "Vlaamse Leeuw" in 't oerwoud', dat zich opmerkelijk genoeg in het koloniale 'Mombwasa' afspeelt. Een papegaai leert daar van zijn baasje het Vlaamse volkslied en geeft het door aan een hele zwerm andere papegaaien: 'Een gekras en gefluit nog hier en daar, en dan, allen te zamen, werd opeens het fluitkoor aangeheven: "Zij zullen hem niet temmen!"'. Ik hield mijn paard stil, ontblootte het hoofd en luisterde met ontroerd gemoed naar het lied van 't Vlaamse vaderland, waarmede ik hier in de bossen van Uele werd vereerd'.²⁰

¹⁸ De Geest en Vanfraussen, 'Van Polderland tot Poldervolk', p. 202.

¹⁹ Simons, *Verzamelde werken I*, p. 185.

²⁰ Simons, *Verzamelde werken I*, p. 367-368.

Novellen

In het derde deel van Simons' *Verzamelde werken* zijn vier novellen bijeengebracht. *Bonifacius Suikerbuik* ontstond al in 1919, terwijl de drie andere op het einde van Simons' actieve schrijfperiode gepubliceerd zijn: *Dientje Goris* en *Willy Branders* in 1935 en *Victor Ceuleman* in 1937. Alle kunnen beschouwd worden als pogingen om nog eens een werk van langere adem te schrijven. De vier novellen blijven echter schetsmatig en zijn opgebouwd uit een aaneenrijging van taferelen. Zoals uit de titels blijkt, worden de verhalen opgehangen aan het levensverhaal van één hoofdpersonage. *Bonifacius Suikerbuik* en *Victor Ceuleman* zijn autobiografisch geïnspireerd en vertonen onderling grote gelijkenissen. Beide hebben een documentaire waarde omdat er veel aandacht uitgaat naar volkse gebruiken en tradities. In *Bonifacius Suikerbuik* krijgt de lezer vooral veel fratsen van een Kempense kapoen voorgeschoteld, gepaard gaande met een inventaris van kinderspel, versjes, en dorpsgebruiken. Ook het school- en studentenleven krijgen in beide novellen veel aandacht. *Dientje Goris* is van de vier novellen het meest uitgewerkte verhaal: het is een liefdeshistorie die slecht afloopt. Veel meer opgeschroefd van toon is de vertelling van *Willy Branders*, een verhaal over boete en religieuze ingetogenheid dat erg verouderd aandoet. Opvallend is dat de modernisering er erg negatief wordt afgeschilderd, zoals dat vaak in streekliteratuur gebruikelijk is. De booswicht is immers een fabrieksdirecteur die een stil Kempens dorp komt verstoren door de inplanting van een lawaaierige fabriek die bovendien heel wat vreemdelingen met zich meebrengt. Ook in *Dientje Goris* sterft de beminnelijke baron doordat hij, op vraag van zijn stadse nichtje, een auto verkiest boven een paardenkoets.

In de vier novellen zijn ziekte en dood erg courant, ook bij kinderen en jongelui. Dat wordt zonder veel omhaal beschreven. Naast het dorpsleven keren de Eerste Wereldoorlog en het flamingantisme telkens terug, zonder dat ze echt gethematiseerd worden of voor een motorisch moment in het verhaal zorgen. Beide aspecten krijgen in het andere werk van Simons, dat hierna aan bod komt, een veel belangrijkere functie toegemeten.

Flamingant

Het flamingantisme van Jozef Simons mag dan al duidelijk blijken uit zijn Kempisch werk, het zijn twee andere teksten waarmee hij zijn naam als Vlaamsgezinde auteur heeft gevestigd. Ten eerste is er het Frontlied waarvoor hij zowel tekst als muziek schreef tijdens zijn soldatenjaren. Het werd in juni

1918 gedrukt en al heel snel in het geheim aan het front verspreid. Het refrein daarvan luidt: 'Wij eischen zelfbestuur en Vlaamsche regimenten! En weten op den duur op macht onze eischen te enten! Ons recht op zelfbestaan steunt op ons sterke hand. Wij willen Vlaamsch in Vlaanderland!'. Opvallend genoeg werd dit Frontlied niet opgenomen in het verzameld werk. Veel andere bekende liedjes van Simons, met een minder expliciete, maar nog steeds volksgebonden inslag, kwamen er wel in terecht, zoals 'Voor outer en heerd', 'Kempenland (aan de Dietse kroon/ wonderfrisse perel)', 'Als moeder zong (was heel het huis in vreugde)', 'Heimwee doet ons hart verlangen (naar de heimat onze jeugd)'. Het liedwerk van Jozef Simons werd op melodie gezet door bekende componisten als Lodewijk De Vocht, Flor Peeters en Armand Preud'homme. Waarom het Frontlied niet in de *Verzamelde werken* is opgenomen, wordt door Ludo Simons in zijn 'Ten Geleide' niet toegelicht. Hij rekent het duidelijk niet tot de 'populaire en graag gezongen volksliederen', hoewel het één van Jozef Simons' bekendste liederen is. Misschien vond hij het te zeer tijdsgebonden, de reden die hij ook aanhaalt om Simons' oorlogs- en reisverhalen niet op te nemen. Mogelijk speelt ook het uitgesproken politieke, activistische karakter van het lied een rol bij het verwijderen van het Frontlied uit deze *Verzamelde Werken* die het beeld van de auteur voor het nageslacht kunnen (her)tekenen.

Het boek waarmee Jozef Simons zijn (bescheiden) plek in de literatuurgeschiedenis én de geschiedenis van de Vlaamse Beweging heeft verzekerd, is de roman *Eer Vlaanderen vergaat* uit 1927. Werd aan Simons' andere schrijfsels nooit veel kritisch werk gewijd, dan is deze roman wel uitvoerig bestudeerd en besproken geweest.²¹

Romans over de Eerste Wereldoorlog zijn schaars in Vlaanderen en er zijn nauwelijks 'grote' schrijvers die er zich aan gewaagd hebben. Cyriel Buysse en Ernest Claes schreven enkele mooie novellen en verhalen over de Eerste Wereldoorlog en er zijn de uitvoerige oorlogsdagboeken van Virginie Loveling, waarvan bij Meulenhoff in 2005 een bloemlezing werd uitgegeven. De berichtgevingen over de Eerste Wereldoorlog van Karel Van de Woestijne als NRC-correspondent werden verzameld en uitgegeven door de Universiteit van Gent. Frederik Deflo schreef in 1991 een boek over de Vlaamse prozaliteratuur over de Eerste Wereldoorlog, waarin hij 79 boeken verzamelt.²² Daaruit blijkt dat de meeste oorlogsromans uit de koker van mindere goden of nobele onbekenden komen: Oskar Dambre, Leo Meert, Arthur Broeckaert,

²¹ Zie hiervoor bijv. Bosselaers 1972, Simons 1976, Jaspers 1988, Abicht 1999 en Morgan 2001.

²² Deflo, *De literaire oorlog*.

Antoon Thiry of Abraham Hans. Telkens wanneer aangestipt wordt dat er zo weinig Vlaamse literatuur over de Eerste Wereldoorlog werd en wordt geschreven, wordt *Eer Vlaanderen vergaat* wel vermeld, maar het wordt geenszins beschouwd als dé Vlaamse oorlogsroman. Van Neygen noemde het in zo'n overzicht in 2005 nog relativerend 'een verdienstelijk boek over de frontbeweging'.²³ Juist de tendentieuze politieke lading die het boek ooit controversieel maakte (zij het minder dan de auteur gevreesd had), heeft ervoor gezorgd dat hij niet als een belangrijke oorlogsroman beschouwd wordt. Ook literair heeft hij niet de kwaliteiten om de tand des tijds te doorstaan.

Eer Vlaanderen vergaat behandelt de Frontbeweging en het activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het is een tendensroman die de lezer wil overtuigen van het belang van een onafhankelijk(er) Vlaanderen. Henri-Floris Jespers heeft in zijn boekje *Eer Vlaanderen vergaat* het relaas van de Frontbeweging zoals dat in de roman aan bod komt, nauwgezet vergeleken met de historische feiten. Hij leest de roman, met andere woorden, als een sleutelroman, met onder meer Cyriel Verschaeve in de rol van Vlaamsgezinde kapelaan. De roman wil aantonen dat de kans op een onafhankelijk Vlaanderen verkeken is en dat het Vlaamse volk zijn moment heeft laten voorbijgaan. Die gedachte blijkt duidelijk uit het motto bij de roman, afkomstig van Cyriel Verschaeve: 'Eer onze geest het ogenblik, dat het onze is, erkende, is het ontsnapt'. In een woord vooraf bij de eerste uitgave wordt dit nog eens benadrukt:

Vlaanderen heeft de sprong niet gewaagd. Omdat het de sprong niet wagen wilde? Of niet wagen kon? Het ogenblik is voorbij. Redeneren? Hier baat geen redeneren; elk onderzoek kan hier zo licht falen. Maar intuïtief komt men, met de held van dit boek, tot het inzicht dat dit "het moment" was, het historisch moment in zijn kamp voor zelfstandigheid, dat Vlaanderen kortzichtig en begoocheld heeft laten voorbijgaan.

Dat ogenblik kwam in 1918 aan het IJzerfront. Doorgaans wordt de roman gelezen en geprezen om zijn politieke betekenis voor Vlaanderen. De titel zelf is haast een slagzin geworden en impliceert begrippen als urgentie, crisis, appèl, strijdlust – termen waarvan het Vlaams-nationalistische discours ook nu nog doordrenkt is.

De roman wint aan authenticiteit doordat Jozef Simons zelf een tijd aan het front heeft doorgebracht. Hij voltooide het boek al in 1923, maar vond

²³ Van Neygen, 'Wij hebben geen Vlaamse oorlogsliteratuur. Een terechte noodkreet en aanklacht?', p. 96.

geen uitgever omdat het activisme in die naoorlogse jaren bijzonder delicate materie was. Toen zijn latere werkgever Van Mierlo uit Turnhout uiteindelijk toch bereid was het manuscript uit te geven, gebruikte Simons het pseudoniem Ivo Draulans omdat hij acties van belgicisten vreesde.²⁴ In Simons' omgeving doorprikte men echter al snel zijn pseudoniem. Zo lezen we in 1929 in *Boekengids*: 'In 1923 zat de schrijver (Jozef Simons, EB) voor 'n heelen tijd te Oostende en wanneer we op de laatste bladzijde van "Eer Vlaanderen vergaat" (1927) (...) lezen Oostende 13-3-1923, werd de laatste twijfel (...) weggenomen aangaande de identificatie van Ivo Draulans. Voor wie 'n luttel van Simons gelezen had, hem werd het ten andere na de 3^e bladzijde klaar: I.D. = J.S.'²⁵ Latere edities verschenen dan ook onder zijn eigen naam. Wellicht was de materie in 1927 niet langer staatsgevaarlijk, of, zoals het woord vooraf het zegt: 'Geschreven toen het hart nog warm was van de strijd en zijn rechte lijnen nog rood gegrift stonden in de geest; uitgegeven nu de hoofden koel genoeg zijn om de waarheid objectief onder de ogen te zien.' Toch ondervond Simons naar eigen zeggen ook jaren later nog last van de reputatie die het boek hem had bezorgd. Bij het postuleren naar een betrekking in de bibliotheek van Mechelen in 1931 ondervond hij tegenkanting van de liberalen, voor wie de roman een bezwaar vormde voor zijn aanstelling. In een briefje aan Lode Baekelmans (wiens steun hij vroeg) minimaliseerde Simons het politieke belang van het boek: 'Wat "Eer Vl. Verg." betreft, dat is 10 jaar geleden geschreven en moet toch eerder worden beschouwd van uit een literair en documentair oogpunt.'²⁶ Nochtans had hij in 1922 aan Eugène de Bock het volgende geschreven: 'Ik heb namelijk een nieuw boek op touw; doel: de vlaams-nationalistische gedachte doen doordringen in het volk. In romanvorm zullen ze 't beter slikken.'²⁷

Het verhaal

De roman begint met een voorspel waarin van de oorlog nog geen sprake is. Daarin wordt verteld hoe een nieuwe baron zijn blijde intrede doet in het dorp Laardonk, opgewacht door een praalstoet van dorpelingen. Dit voorspel heeft alles weg van een traditionele streekroman: lokale gebruiken, liederen, dorpsfiguren, natuurtekening, bijgeloof, dorpsvetes, kuise verliefdheden enz. De belangrijkste figuren – de jongens die later naar het Front gaan – worden

²⁴ *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 'Jozef Simons'.

²⁵ Van Hoeck, 'Jozef Simons', p. 124.

²⁶ Brief van 11 september 1931, AMVC-Letterenhuis (S6225).

²⁷ Brief van 7 december 1922, AMVC-Letterenhuis (S6225).

geïntroduceerd: Jan Broeckx, Joost en Florimond. De dorpsmensen worden voorgesteld als bijgelovig en drinkgraag, de adellijke familie als hooghartig en volksvreemd. De speech die de baron houdt bij zijn intrede is in een ‘Vlaams’ gesteld ‘waar niemand wijs uit werd’.²⁸ Hij werd geschreven door de anti-pathiek voorgestelde barones:

Zij kon ook de pen hanteren. Vaak herlas zij de toneelstukken van Racine en “Le Cid” van Corneille [...] Zelf had zij de dankrede opgesteld, in ’t Frans natuurlijk, en daarna, “zonder iemands hulp”, bijgestaan door Cal-lewaerts Frans-Nederlands zakwoordenboek, alles woord voor woord overgezet.²⁹

Het gevolg is dat het volk er niets van begrijpt. Daarop souffleert de rentmeester de baron: ‘Venten en wijven – ik heb stommigheden gezegd – dat weet ik – maar dat is niks – laat ons allemaal naar het dorp gaan – we spoelen ze door – een zatsel voor iedereen – ik geef – *een heel gebrouwt!*’.³⁰ In deze scène wordt één van de belangrijkste thema’s van het boek naar voren geschoven: de vervreemding tussen volk en adel, die niet enkel een sociale kloof, maar vooral ook een taalkloof is. Enkele figuren worden in dit voorspel voorgesteld als bruggenbouwers tussen de twee ‘kampen’, zoals de rentmeester (gul, olijk). Ook de zoon van de baron, de Franstalige jonkheer Florimond, die het hoofdpersonage van de roman zal worden, wordt voorgesteld als ‘tussenpersoon’. Het eerste wat we van hem vernemen, is dat zijn moeder kort na het kraambed gestorven is: hij is dus moederloos (kwetsbaar, ontheemd). De barones krijgt meteen het (negatieve) aura van stiefmoeder. Ook vernemen we dat Florimond bevriend is met een dorpsjongen en dat zijn min een dorpsvrouw was: zo hangt hij al met draden aan het volk en het dorp vast. Ook verderop bloost Florimond bijvoorbeeld bij het schabouwelijke Vlaams van zijn vader en ‘had (hij) er genoeg in, de gezichten van die massa mensen te zien schitteren van blijheid’.³¹ Een andere uitzonderlijke figuur in deze omgeving is de onderpastoor (kapelaan) die uitdrukkelijk als ‘gezond volksgezind’ wordt getypeerd. In zijn preek zet hij de verfranse adel op zijn nummer.

Na die uiteenzetting van personages en thema komt in het eerste hoofdstuk de actie op gang. Eerst leert de lezer jonker Florimond beter kennen als iemand die een ‘vriend en weldoener’ wil zijn voor het Vlaamse volk. Hij doet ook pogingen Vlaams te leren. In gesprekken met Jan Broeckx en de kapelaan

²⁸ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 29.

²⁹ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 29-30.

³⁰ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 30.

³¹ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 31.

wordt enerzijds de achterlijkheid van het Vlaamse volk benadrukt ('hun Vlamming-zijn onbewust') en anderzijds het sluimerende potentieel ervan ('toch schuilde er nog kracht in dat volk'³²). Florimond toont zich meteen radicaler dan Jan Broeckx: 'de klare blik van de nieuw-toegekomene, die beter de diagnose van het geval opmaakt dan bloedverwanten en vrienden, die 't snelle verslechten niet opmerken.'³³ De kapelaan treedt op als autoriteit in de Vlaamse kwestie, die hij ook verbindt met Gods werk ('wij hebben door geboorte de Vlaamse nationaliteit, dat is Gods werk'³⁴). Als eenmaal het bericht van de moord op aartshertog Ferdinand in Sarajevo is doorgedrongen, ziet hij dat als een kans voor Vlaanderen: 'Hoeveel Vlamingen zijn gereed om dit ogenblik, dat het onze is, te erkennen, en het niet te laten ontsnappen?'.³⁵ Het zijn deze gesprekken die de tendens van het boek uitmaken: ze dienen ter explicitering van de boodschap die ook al uit de plot blijkt. De kapelaan is de normgevende instantie, maar zijn aanwezigheid is in literair opzicht redundant. Opvallend is dat van de twee Vlaamsgezinde strekkingen die in de kiem aanwezig zijn in de twee 'zoogbroeders' Jan en Florimond, de Franstalige jonker Florimond de radicaalste is. Dat zou de boodschap kunnen versterken dat de eis van een zelfstandig Vlaanderen een rechtvaardige eis is, waarvan ook 'buitenstaanders' het belang en de noodzaak kunnen inzien. Maar net die rolverdeling is voor een aantal critici ongeloofwaardig. Het is een vorm van hyperbool: de jonker die activist wordt. In het eerste hoofdstuk breekt dan meteen de Eerste Wereldoorlog uit en Jan Broeckx en de rentmeester melden zich als vrijwilliger. Florimond krijgt van zijn vader het verbod om zich aan te melden, wordt de sterkhouder van zijn familie en fungeert als tolk.

In het tweede hoofdstuk, 'Op de dool', vlucht de familie Van Laar hals-overkop weg uit het dorp naar 'Holland' uit angst voor de oprukkende Duitsers. Als blijkt dat die de dorpsbewoners met rust laten, keert iedereen snel terug naar huis, met uitzondering van Florimond, omdat zijn vader schrik heeft dat hij in het Duitse leger zou worden ingelijfd. De jongen blijft in Nederland, waar hij zich vertrouwd maakt met de Nederlandse 'schatten van kunst en geleerdheid, waaruit Vlaanderen, bij het opbouwen van zijn eigen beschaving, maar te putten had'.³⁶ Uit brieven van zijn kameraad Jan aan het Front blijkt 't Belgisch onrecht tegenover Vlaanderen...'. 'Onze jongens worden hier het vuur ingejaagd door oversten die weigeren hun taal te

³² Simons, *Verzamelde werken II*, p. 42.

³³ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 43.

³⁴ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 44.

³⁵ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 45.

³⁶ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 65.

leren'.³⁷ Wanneer de Belgische regering ten slotte alle jongens tussen achttien en vijftientig onder de wapens roept, kan Florimond eindelijk zijn 'hartetrek' volgen. Hij reist vol goede moed naar het front, in gezelschap van zijn dorpsgenoot Fons. In hun instructiekamp Carteret weigert Florimond de privileges van de Franstaligen te genieten, waarmee hij 'zijn eerste Vlaamse daad'³⁸ stelt. Nu blijkt ook duidelijk waarom de verteller een Franstalige adellijke jongen nodig heeft als hoofdpersonage: 'De Vlaamse jongens sloten zich vaster bij hem aan, omdat zij in hem een vriend, een beschermer voelden. Als iemand maar voorgaat is het wel mogelijk bij de Vlamingen de snaren van zelfbewustheid en rasfierheid aan het trillen te brengen, in de geest van verzet tegen alle onrecht'.³⁹ Er is dus een verfranse Vlaming nodig om de Vlamingen te leiden. De boodschap van de roman wordt door de voortdurende negatieve karakterisering van de Vlamingen ondergraven en tegengewerkt. Meteen wordt daardoor de ontknoping voorbereid: het volk dat zijn moment mist.

In het derde hoofdstuk, 'Trage seizoenen', wordt het verlangen van Florimond om naar het front te gaan nogmaals op de proef gesteld. Hij wordt aangereden door een auto: 'De wielen over zijn benen, beide benen gebroken, kneuzingen aan borst en schouder'.⁴⁰ Daardoor is hij maandenlang aan zijn bed gekluisterd en daarna, nog steeds niet voldoende hersteld, wordt hij in Le Havre tewerkgesteld als secretaris van de kolonel. In de zomer van 1916 ontmoeten de vier dorpsvrienden elkaar daar weer: Joost, Florimond, Fons en Jan. Er ontspringen zich gesprekken over de Vlaamse Beweging, vooral tussen Jan en Florimond, respectievelijk een pessimist en een vurige optimist. Interessant bij die rolverdeling is dat daarbij in de oorlogspraktijk Jan actief is en Florimond passief.

Intussen leest Florimond in bladen meer en meer over het activisme en over 'de grote, schone Borms'.⁴¹ Hij vraagt een *second opinion* over zijn gezondheidstoestand aan een andere arts en slaagt er zo uiteindelijk in om naar een instructiekamp voor kanonniërs te vertrekken, in Eu. Daar ontmoet hij heel wat oud-piotten waarin het 'Vlaamse rasgevoel was ontwaakt'.⁴² Hij ontvangt ook een kopie van de Open brief aan koning Albert I, die hem enerzijds hoopvol stemt ('De Vlamingen hebben zichzelf weergevonden'⁴³) en

³⁷ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 67.

³⁸ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 74.

³⁹ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 74.

⁴⁰ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 79.

⁴¹ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 87.

⁴² Simons, *Verzamelde werken II*, p. 88.

⁴³ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 91.

anderzijds ontgoochelt ('t Was te mak'⁴⁴). Die Open Brief, die in de roman ten dele geciteerd wordt, is authentiek. Hij werd op 11 juli 1917 in De Panne gedrukt op 1000 exemplaren. De koning reageert echter niet. In dit hoofdstuk en in het volgende krijgen we een schets van het soldatenleven, onder meer in De Panne, dat 'opgepropt met soldaten'⁴⁵ lag.

In het vierde hoofdstuk, 'Aan 't front', trekt Florimond dan eindelijk ten strijde. Aan het front ontmoet hij zijn vriend Jan Broeckx terug en die introduceert hem bij de Vlaamse frontbeweging. Daarin geraakt hij meer en meer betrokken. In cursief gedrukt lezen we in dit hoofdstuk een brief die Bert – 'een schone volksjongen uit het Westland, die, naar gefluisterd werd (...) al de draden van de Vlaamse frontbeweging samenhiel' – had opgesteld voor 'de gezanten van de verbonden mogendheden' en ook nog een open brief van Kardinaal Mercier. Deze documenten expliciteren de politieke boodschap van het boek. Ook in een aantal gesprekken, met zowel gelijkgezinden als andersdenkenden wordt de democratische en Vlaamsgezinde overtuiging van Florimond nu bevestigd en geconsolideerd.

Het vijfde, centrale hoofdstuk heet 'Het moment'. Daarin wordt uitvoerig verslag uitgebracht van een bijeenkomst van de leiders van de Frontbeweging, waarin na vele discussies besloten wordt om massaal te deserteren. Florimond moet daartoe eerst tot bij Alfons Depla een soort officiële oproep gaan halen, want men wil niet naar Borms overlopen, wiens Duitsgezindheid men wantrouwt. Het hoofdstuk eindigt dan toch nog ambigu omdat Florimond tot zijn grote verbazing verneemt dat er 'na zulk een discussie en beslissing'⁴⁶ door de soldaten een bieravond wordt georganiseerd. In dit vijfde hoofdstuk wordt Clara geïntroduceerd, een Vlaamsgezinde 'frisse verschijning'⁴⁷ die bijzonder veel indruk maakt op Florimond, die nog maar heel weinig met jonge meisjes was omgegaan.

Met de titel die het zesde hoofdstuk aankondigt, wordt het verdere verloop al meteen aangegeven: 'Ommekeer en ineenstorting'. Florimond wordt weggezonden, Bert gearresteerd, het einde van de oorlog is in zicht en de soldaten willen maar één ding meer: zo snel mogelijk naar huis. Florimond moet zijn droom opbergen en begint te denken aan een huwelijk met Clara: 'Met Clara zou hij een haard stichten van louter poëzie en geluk, van stille afzondering en bescheiden levensvreugde'.⁴⁸ Ook die droom wordt echter bruusk

⁴⁴ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 92.

⁴⁵ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 94.

⁴⁶ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 149.

⁴⁷ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 131.

⁴⁸ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 165.

doorbroken wanneer hij verneemt dat Clara zich verloofd heeft met Jan Broeckx. Nu is Florimonds rol uitgespeeld en hij sneuvelt dan ook in het zevende en laatste hoofdstuk. Zijn dood is die van een martelaar. Hij laat bovendien een testament na waarin hij de verfranste adel oproept zich achter het Vlaamse volk te scharen. Als grafschrift wenst hij: 'Hij stierf in vrede met God, Voor Recht en Vrijheid, Leve Vlaanderen!'. Als Jan Broeckx dit leest, wordt vlak naast hem een piot door een Belgische officier uitgescholden voor 'Espèce de nègre blanc' en 'Sale Flamin!'.⁴⁹

Tot slot volgt er een Naspel, 'Een Belgisch feest in Vlaanderen'. Dat Naspel is een spiegel van het Voorspel: ook hier weer staat Laardonk in rep en roer voor een feest, ditmaal ter ere van de oud-strijders. Alle personages komen terug, behalve uiteraard Florimond. Jan Broeckx moet met lede en beschaamde ogen aanzien hoe het een belgicistisch feest wordt. Wanneer hij met Clara aan het graf van Florimond staat, verbreekt zij plots hun verloving omdat Jan in haar ogen te lauw is inzake de Vlaamse beweging: 'Hém (i.e. Florimond) had ik kunnen liefhebben. Hij was een man! Hij was een officier van Vlaanderen... Waarom stond gij niet bij hem... Waarom moest gij remmen!'.⁵⁰ Achtergelaten en neergezonken op het graf wordt Jan dan plots op de schouder getikt door de Vlaamsgezinde kapelaan, die hem moed inspreekt: 'Vlaanderen heeft nog niet gans zijn ziel verloren. Als de vrouwen voelen waar het heen moet, als in haar de geest van Vlaanderen weer levend wordt – neen, dat is geen avondrood, dat is morgengoud'.⁵¹ De interventies van Clara en de kapelaan geven op het einde van het boek de politieke boodschap extra nadruk. Vooral het stuk waarin Clara Vlaamsgezindheid als voorwaarde voor haar liefde stelt en mannelijkheid met Vlaams engagement verbindt, is tendentius.

Tendens

In *Authoritarian Fictions. The Ideological Novel as a Literary Genre* verwoordt Susan Suleiman de doelstelling van een tendensroman als volgt:

One reads in order to find meaning, submitting oneself to the authority of a voice, or of several voices that do not contradict one another and that all make manifest the meaning the reader seeks and that the novel has already found. Fiction proposes models of thought and action; the reader has but

⁴⁹ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 176.

⁵⁰ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 197.

⁵¹ Simons, *Verzamelde werken II*, p. 198.

to follow his or her natural inclination, identifying with those who are right, rejecting those who are wrong, and through these judgments adapting his or her life to the truths that fiction offers.⁵²

In de tendensroman – wat zij een monologisch genre noemt – is er een ‘ideological supersystem’ waaronder alle verhaallijnen en personages gerangschikt worden. Dat is in *Eer Vlaanderen vergaat* zeker ook het geval: je krijgt als lezer het ganse gamma aan houdingen ten opzichte van het activisme voorgeschoteld, niet om vrij eruit te kiezen, maar in een duidelijke hiërarchie. Ook andere verhaallijnen, zoals het liefdesverhaal, staan ten dienste van de ideologie. De onderlinge gesprekken en de monologen expliciteren daarbij de boodschap, waarbij de meest edele personages (Florimond en Clara) de juiste ideologische keuze verkondigen. Ook hun naamgeving is niet onbelangrijk: Clara ziet de waarheid helder in en Florimond is als een bloem op een vuilhoop. Suleiman wijst op het gebruik van redundantie als een belangrijk analytisch instrument voor proza. Bij tendensliteratuur treedt vooral de interpretatieve redundantie op de voorgrond: de boodschap moet zeer expliciet gebracht worden.⁵³ Dat kan het beste door een alwetende verteller de boodschap zelf te laten verkondigen. Dat doet Simons ook, bijvoorbeeld op bladzijde 177: ‘de eerste daad van het officiële België was Vlaanderen met twee handen naar de keel te grijpen’.

Hij legt de boodschap echter ook vaak in de mond van de personages, wat volgens Suleiman de tendens problematiseert: ‘It seems certain however, that novels in which the narrator leaves most of the interpretive talk up to the characters have more potential for internal contradiction or for “gaps” in meaning than those in which the narrator himself speaks with the voice of Truth’.⁵⁴ Volgens mij is dit ook bij Simons van toepassing, vooral dan door de door vele critici opgemerkte ongeloofwaardigheid van het hoofdpersoonage Florimond. Hij vertegenwoordigt immers geen ‘amalgam’,⁵⁵ een term waarmee Suleiman een personage aanduidt waarvan de ideologische kenmerken gelijklopen met de culturele kenmerken (bijv. een communist die altijd joods is). Dat aspect wordt bij Florimond juist doorbroken: een verfranse jonker verwacht je niet als radicale activist te zien optreden. Een andere *gap* zie ik optreden in de verbazende tegenstelling tussen de beschrijving van het Vlaamse volk en de ambities die ze worden verondersteld te hebben. Zowel

⁵² Suleiman, *Authoritarian Fictions*, p. 239.

⁵³ Suleiman, *Authoritarian Fictions*, p. 186.

⁵⁴ Suleiman, *Authoritarian Fictions*, p. 187.

⁵⁵ Suleiman, *Authoritarian Fictions*, p. 190.

door de verteller als door de personages wordt het volk erg negatief beschreven: achterlijk, lui, enggeestig. Toch zijn zij niet enkel de inzet van de strijd, maar moeten ze er ook de helden van worden. De mislukking staat daardoor al in het Voorspel ingeschreven.

Reynebeau noemde *Eer Vlaanderen vergaat* in 1999 een als roman vermomd politiek vehikel, geschreven in een sfeer van teleurstelling en wrok.⁵⁶ Hij is dan ook als tijdsdocument⁵⁷ wel interessant, maar literair gezien niet: de tendens maakt de roman eenzijdig en eenduidig.

Een publieke daad

Dat Jozef Simons geen grote plaats bezet in de literatuurgeschiedenis, mag duidelijk zijn. Dirk de Geest noemde hem in 2009 'een auteur die vandaag hooguit bij ingewijden nog faam geniet met zijn activistische roman *Eer Vlaanderen vergaat* of als tekstschrijver van het wereldberoemde kerstlied 'Susa nina'.⁵⁸ De Geest noemt *Eer Vlaanderen vergaat* hier een activistische roman, maar het activisme uit 1927 (toen de roman verscheen) is niet dat van 1918. Buelens en De Ridder geven er uitgebreid aandacht aan in de bundel *De Trust der Vaderlandsliefde*, waarin zij en andere auteurs de link tussen literatuur en Vlaamse Beweging onderzoeken:

het activisme was tijdens de Grote Oorlog een amalgaam van mensen met verschillende politieke overtuigingen die één gezamenlijk doel hadden: een vrij(er) Vlaanderen. De linkervleugel ging na de oorlog bijna naadloos over in de moeilijk te definiëren groep van jonge humanitaire wereldverbeteraars die we nu niet meer associëren met collaboratie, maar die in Vlaanderen grotendeels bestond uit activisten. Dat niet de minste namen uit deze generatie (...) in de literatuur- en cultuurgeschiedenis gecanoniseerd werden als de Vlaamse expressionistische bijdrage aan de internationale historische avant-garde heeft hun imago zeker ook opgepoetst.⁵⁹

De term activisme, die tijdens de Eerste Wereldoorlog vooral sloeg op de bereidheid om mee te werken met de Duitsers om een vrij Vlaanderen te bekomen, is dus zeker van toepassing op de boodschap van *Eer Vlaanderen vergaat*. Maar wanneer het boek uitkomt in 1927 is de term activisme ver-

⁵⁶ Reynebeau, 'De schoonheid van het gebaar'.

⁵⁷ Ook Ludo Abicht, die het nawoord bij de uitgave van 1999 schreef, heeft naar eigen zeggen het boek vooral als tijdsdocument gelezen. Abicht, 'Nawoord', p. 170.

⁵⁸ De Geest, 'Filip De Pillecyns frontpoëzie', p. 157.

⁵⁹ Buelens & De Ridder, 't Is allemaal een boeltje', p. 186

ruimd met een progressieve, politiek-culturele dimensie. ‘Zeker in literaire en cultureel vooruitstrevende kringen stond activisme vaak gelijk aan jong, vernieuwend en bijdetijds gedrag’.⁶⁰ Leidende figuur van dat naoorlogse activisme was Wies Moens en diens bundel *De Boodschap* (1920) was het fel toegejuichte lijfboek van de activisten in de jaren twintig. Jozef Simons heeft die wending volledig gemist en schreef in de jaren twintig voort aan zijn Kempische streekverhalen. *Eer Vlaanderen vergaat* werd door Moens en zijn generatiegenoten (o.m. Pijnenburg, Burssens, Brunclair, Van Ostaijen) niet opgepikt of erkend als activistisch.

Het boek kreeg wel erkenning van de snel verrechtsende groep Vlaams-nationalisten die ook uit het oorlogsactivisme kwamen en in de jaren dertig een volksverbonden poëtica aanhingen met auteurs als Ferdinand Verconcke, Cyriel Verschaeve, Dirk Vansina en Ernest Van der Hallen. Volgens de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* had de roman tijdens het interbellum een grote invloed in flamingantische kringen: ‘De impact van *Eer Vlaanderen vergaat* wordt dikwijls vergeleken met die van Hendrik Conscience’s *De Leeuw van Vlaanderen* in de 19de eeuw’.⁶¹ In 1937 werd de roman naar het Duits vertaald door Ulrich Zierow. De vertaling werd ingeleid door Felix Timmermans, die het Vlaams-nationalistische karakter ervan nog in de verf zette:

‘Het is weer door zoo’n boek dat als een goede kracht in het hart van het volk gegoten wordt. Het is een boek dat komt uit de bloedgrachten van den IJzer. Het verstevigt de ideeën en de betrachtingen die het Vlaamsche volk bezielen, het is een boek dat, wanneer men zou gaan twijfelen door al het gezwam van al de Vlaamsche richtingen, weer nieuwen moed schenkt en mij doet uitzien naar de toekomst. Het hart van Vlaanderen klopt in dit boek! Het verheft de strijders die in de kwaadste uren hun ideaal spijs hoon, smaad en vervolging, als een fakkel hoog hielden. Na het lezen van dit boek is men overtuigd, spijs alle ismen in onze beweging, spijs allen strijd van de Franskiljons, *dat Vlaanderen niet vergaat*. Vlaanderen blijft, Vlaanderen wordt groot! En dat is de groote kracht van dit boek. Het geeft ons de hoop en de bezieling dat ons volk eens in zijn eigen huis zal wonen.’⁶²

In 1942 schreef Paul Hardy over *Eer Vlaanderen vergaat*... in het Nieuwe-Ordetijdschrift *Volk en cultuur* nog steeds gloedvol dat het boek een onmiskenbaar grote rol heeft gespeeld bij de bewustwording van het Vlaamse volk,

⁶⁰ Buelens & De Ridder, ‘t is allemaal een boeltje’, p. 171

⁶¹ NEVB, ‘Jozef Simons’.

⁶² Timmermans, ‘Voorwoord bij de Duitse vertaling’, p. 156-157.

het 'zou in geen enkele Vlaamsche huisbibliotheek mogen ontbreken'.⁶³ Maar Simons heeft die volksverbonden weg niet verder literair bewandeld, het bleef bij dat ene boek, en hij is dan ook als figuur geen boegbeeld geworden van de volksverbonden literatuur. Een meer getalenteerde en geëngageerde auteur als Filip de Pillecyn vervulde die rol wel met glans.

In 1972 ontstond er zich in het tijdschrift *Wetenschappelijke Tijdingen* een korte discussie over *Eer Vlaanderen vergaat*. Het begon met een lang artikel van Dr. Remi Bosselaers dat een soort van literair-historisch eerherstel van het boek beoogde. In zijn artikel gaat Bosselaers voornamelijk in op de politieke aspecten van het boek. Als voornaamste bezwaar vermeldt hij de figuur van Florimond: 'zelfs bij de meest hoogstaande rasnobiljon blijft die groei tot heuse Vlaams-nationalist de kwadratuur van de cirkel'. Bosselaers, die als autoriteitsargument zijn vertrouwde met Jozef Simons hanteert (hij was diens schoonbroer), tracht zich vergeefs te herinneren wat Jozef Simons zelf aanhaalde als argument voor zo'n 'vreemde heldkeuze'. Ook tegen de ontknoping heeft Bosselaers bezwaar: hij kan die niet rijmen met de 'nuchtere' Simons. Het ganse idee van het overlopen van 25.000 Vlaamse bajonetten lijkt Bosselaers volkomen onrealistisch. Hij mist het rationele element in de afloop van het verhaal, dat overschaduwd wordt door het emotionele. Als verklaring gaat hij te rade bij de psychologie van de auteur: 'Misschien was de rol die Florimond voor de Vlaamse bajonetten bedacht had of minstens de massale overloop niets anders dan een scherpe projectie van Simons' zwaar verdriet, van wanhoop. Misschien is de historisch onaanvaardbare baron-flamingant Florimond, eerder dan de kwadratuur van de cirkel, een projectie van Simons' hevig verlangen naar een in alle standen en lagen volwaardig Vlaamse volk'.⁶⁴ Op Bosselaers' artikel volgde een reactie van de radicale flamingant Ward Hermans die Simons' dromen wel realistisch noemt: "Eer Vlaanderen vergaat" is een van die "hete ijzers" in de kritische Vlaamse beweging, waar al de officiële en officieuze "literatuurders" in Vlaanderen omheen draaien als katten rond de klassieke hete brij. Zonder ervan te snoepen!'.⁶⁵ Ook de Vlaams-nationalist H. Borginon reageerde. Hij noemde zowel de roman als de bespreking ervan 'ver van de werkelijke toedracht'. Hij leest de roman vooral als 'heimwee naar een droom waarvan de auteur ook voor zichzelf het utopisch karakter niet vermocht of om sentimentele redenen niet wilde toegeven'.⁶⁶

⁶³ Geciteerd in De Geest e.a., *Collaboratie of cultuur?*, p. 259.

⁶⁴ Bosselaers, 'Eer Vlaanderen vergaat', p. 90.

⁶⁵ Hermans, 'Eer Vlaanderen vergaat', p. 241-242.

⁶⁶ Borginon, 'Uit een brief', p. 295-296.

Tijdens Simons' leven kende de roman zes drukken. Daarna werd hij in 1963 uitgegeven in het verzameld werk en in 1973 verscheen hij in een Jozef Simons-omnibus bij de Arbeiderspers. In 1987 verscheen *Eer Vlaanderen vergaat* als feuilleton in *De Standaard*. Ten slotte werd de roman in 1999 nogmaals uitgegeven, ditmaal bij Pelckmans, nadat Davidsfonds en Lannoo geweigerd hadden, wellicht omwille van de slechte faam van het boek, dat met rechts Vlaams-nationalisme in verband wordt gebracht.⁶⁷ Pelckmans trachtte daaraan te verhelpen door de linkse flamingant Ludo Abicht een lang nawoord te laten schrijven. Die gebruikte als titel en motto van zijn essay een citaat van Ernst Bloch: 'Das dunkel des gelebten Augenblicks.' Op die manier trachtte Abicht het boek een nieuwe context te geven. Bloch, een Duitse marxist van joodse afkomst, is een figuur die wellicht op het naoorlogse, internationale en vooruitstrevende activisme invloed had, maar op Simons en zijn roman geenszins. Een groot deel van Abichts essay is een poging om Simons' roman in de context van de internationale oorlogsliteratuur te plaatsen, en dus los te rukken uit de rechtse Vlaams-nationalistische receptiegeschiedenis ervan. Opvallend genoeg ging die uitgave van 1999 vergezeld van een lange tabula gratulatoria van mensen en verenigingen die de uitgave mee mogelijk hebben gemaakt. Die 'persoonlijke' en institutionele steun toont aan dat het boek nog steeds relevantie heeft, vooral dan in Vlaamsvoelende kringen. In ieder geval klopt wat Emiel Janssen in een interview met Verheecke zei: 'Het is voor Jozef Simons de grootste publieke daad uit zijn ganse leven geweest'.⁶⁸

Selectieve bibliografie

Primaire bibliografie

Simons, J., *Verzamelde werken. Deel I-III*. Turnhout, J. Van Mierlo-Proost 1963.

Secundaire bibliografie

<https://lic.ned.univie.ac.at/af/node/16183> (bezocht op 9 december 2010)

<https://lic.ned.univie.ac.at/af/node/16184> (bezocht op 9 december 2010)

Abicht, L., 'Nawoord. De duisternis van het beleefde moment'. In: Simons, J., *Eer Vlaanderen vergaat*. Kapellen, Pelckmans 1999, p. 171-184.

AMVC-Letterenhuis Dossier Jozef Simons S 6225.

⁶⁷ Reynebeau, 'De schoonheid van het gebaar', p. 47.

⁶⁸ Verheecke, *Jozef Simons*, p. 245.

- Borginon, H., 'Uit een brief van H. Borginon. Eer Vlaanderen vergaat. N.a.v. de bijdrage van Dr. Bosselaers', in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 31 (1972), p. 295-296.
- Bosselaers, R., 'Eer Vlaanderen vergaat', in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 31 (1972), p. 66-90.
- Buelens, G. & M. de Ridder, 't Is allemaal een boeltje': over activisme, frontisme, zaktivisme, arrivisme, neo-activisme, Vlaamsch idealisme, jusqu'aboutisme, Nieuw-Aktivisme, postactivisme en naoorlogs activisme', in: *De Trust der Vaderlandsliefde. Over literatuur en Vlaamse Beweging (1890-1940)*. Antwerpen, AMVC-Letterenhuys 2005, p. 162-198.
- Deflo, F., *De literaire oorlog. De Vlaamse prozaliteratuur over de Eerste Wereldoorlog*. Aartrijke, Decock 1991.
- De Geest, D. e.a., *Collaboratie of cultuur? Een Vlaams tijdschrift in bezettingstijd (1941-1944)*. Amsterdam/Antwerpen: Meulenhoff/Kritak/Soma, 1997.
- Geest, D. de & E. Vanfraussen, 'Van Polderland tot Poldervolk. Aspecten van de streekliteratuur in Vlaanderen', in: *Spiegel der Letteren* (Spec.nr.: Streekliteratuur in Vlaanderen en Nederland. Een nieuwe kijk op een vergeten genre) 47 (2005) 2, p. 147-203.
- Geest, D. de, W. Kusters, T. Sintobin & E. Vanfraussen, 'The Case of Regional Literature as a Provocation for Literary Studies'. In: Santvoort, L. van, J. De Maeyer & T. Verschaffel (red.), *Sources of Regionalism in the Nineteenth Century. Architecture, Art and Literature*. Leuven, Leuven University Press 2008, p. 91-99.
- Geest, D. de, 'Filip de Pillecyns frontpoëzie', in: *Filip De Pillecyn Studies* V, 2009.
- Hermans, W., 'Eer Vlaanderen vergaat', in: *Wetenschappelijke Tijdingen* 31 (1972), p. 242-244.
- Jespers, H.-F., *Eer Vlaanderen vergaat. Jozef Simons (1888-1948)*. Antwerpen, Nioba Uitgevers & Verbond VOS 1988.
- Korsten, F.W., *Lessen in literatuur*. Nijmegen, Vantilt 2002.
- Luxemburg, J. van, M. Bal & W.G. Weststeijn, *Over literatuur*. Bussum, Coutinho 2002.
- Morgan, M., 'Die roman maak geschiedenis: Jozef Simons se "Eer Vlaanderen Vergaat"', in: *Acta Academica* 33 (2001) 3, p. 67-109.
- Neygen, E. van, 'Wij hebben geen Vlaamse oorlogsliteratuur. Een terechte noodkreet en aanklacht?', in: *Filip de Pillecyn Studies* I, 2005.
- Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt: Lannoo, 1998.
- Reynebeau, M., 'De schoonheid van het gebaar. De roman "Eer Vlaanderen vergaat" van Jozef Simons werd opnieuw uitgegeven', in: *Knack*, 21 april 1999.
- Ridder, M. de, "Aktivist werd het dikwijls genoemd". Het activisme in de Vlaamse Letteren in de eerste jaren na de Grote Oorlog en in het bijzonder in de poëzie van Wies Moens.' In: Brems, E., H. Brems, D. de Geest & E. Vanfraussen, *Achter de verhalen. Over de Nederlandse literatuur van de twintigste eeuw*. Leuven, Peeters 2007.

DE STEKELIGE JAREN – LITERATUUR EN POLITIEK IN VLAANDEREN 1929-1944

- Santvoort, L. van, J. De Maeyer & T. Verschaffel (eds.), *Sources of Regionalism in the Nineteenth Century. Architecture, Art and Literature*. Leuven, Leuven University Press 2008.
- Simons, L., 'Heimatliteratuur als assepoester', in: Simons, L., *Cultuur en verdraagzaamheid. Blauwdruk voor praktische tolerantie*. Tiel/Amsterdam, Lannoo 1976, p. 31-40.
- Sourie, L., *Jozef Simons. Een studie*. Turnhout, J. Van Mierlo-Proost 1947.
- Suleiman, S.R., *Authoritarian Fictions. The Ideological Novel as a Literary Genre*. New York, Columbia University Press 1983.
- Timmermans, F., 'Voorwoord bij de Duitse vertaling van "Eer Vlaanderen vergaat"', in: *Tussen Demer en Nete. Jaarboek 1988 van het Felix Timmermans-genootschap*. Samenstelling: Frans Verstreken. Lier, J. Van In 1988, p. 156-157.
- Verheecke, M., *Jozef Simons. Verteller, zanger, Kempenaar*. Leuven, Davidsfonds 1963.
- Voght, J. de, *Jozef Simons*. Averbode, Uitgeverij N.V. Altiora z.d.